

חיוב מזוזה במעלית

ירחמאל הליברד ועמיטל אוחיין

- א. פתיחה
- ב. סוגיית 'בית שער'
- ג. סוגיית 'בית לול'
- ד. השוואת המעלית לסוגיות
- ה. דינים במעלית
- ו. סיכום

א. פתיחה

ניתן להציע הבחנה ברורה מאוד בין שני יסודות בפסיקה ההלכתית. היסוד הראשון הוא המקורות העומדים לרשותנו, החל מדברי התורה שבעל פה דרך הגמרא והראשונים, ועד לאחרוני האחרונים. היסוד השני הוא נתוני המציאות, נתונים שעלולים להוות שיקולים משמעותיים בעת פעולת הפוסק ליישום דברי המקורות במציאות. בניסוח אחר, מעבר לדיון בהבנה ובפסיקה בתוך הסוגיה, ישנו דיון נוסף שדורש לקשר את הסוגיה למציאות. השפעה של הנתונים המציאותיים יכולים להיות קריטיים בעת אבחון והבנה של המציאות עליה הפוסק מנסה ליישם את דברי המקורות. דבר זה נכון ביותר ככל שהעולם מתקדם, ונוצרים שינויים עצומים בעולם. השינויים הללו דורשים מהלומד לא רק לבחון את המקורות מזוויות חדשות, אלא גם לחקור ולהגיע להבנה משמעותית של המציאות המתחדשת.

נושא מרכזי בדיני מזוזה הוא השאלה היכן צריך לקבוע את המזוזה: אילו פתחים מחוייבים במזוזה, ואיפה יש למקם את המזוזה בפתחים אלו. שאלה זו נהייתה מורכבת ביותר כיום, כיוון שיש בעולם הרבה יותר סוגי פתחים מאשר היו פעם. בעבר, מקובל היה שלכל פתח יש משקוף, צירים ודלת (הנפתחת פנימה או החוצה). כיום, לא נדיר למצוא פתחים שהמרכיבים הללו לא קיימים בהם, דבר המקשה מאוד על יישום הלכות המזוזה. אחד הפתחים המקובלים והמוכרים ביותר היום הינו פתח המעלית. המעלית מהווה אמצעי מעבר עבור אנשים רבים, ונדרש מאיתנו, לומדי התורה, לעיין בגדר החיוב של מעלית במזוזה.

מאמר זה יעסוק בכל זוויות חיוב המזוזה במעלית: נפתח בסוגיות הרלוונטיות ונגיע עד לפסיקת ההלכה, תוך שימוש בפסיקה של פוסקי הדור וביסוס מהם. נעסוק בשתי סוגיות מרכזיות: סוגיית 'בית שער' וסוגיית 'בית לול' – סוגיות הנוגעות בשאלות הליכה של מעלית. במהלך המאמר נדון בדרכי הכניסה והיציאה מהמעלית, ונדון האם שייך לקבוע שם מזוזה. יהי רצון שנכוון לאמיתה של תורה.

ב. סוגיית 'בית שער'

נפתח בסוגיית מפתח שדנה בחיוב של מבואות שמובילים אל הבית, סוגיית 'בית שער'.
הגמרא מביאה ברייתא:

בית שער, אכסדרה, ומרפסת – חייבין במזוזה.

(מנחות לג, ב)

ומבאר רש"י:

בית שער. בית קטן שעושים בצדי שערי חצרות ויושב שם שומר הפתח.

(רש"י שם)

כלומר, מדובר במבנה הסמוך לפתח החצר ששם יושב השומר¹. בהמשך הגמרא, מובא שכאשר יש בית שער הפתוח לחצר והבית פתוח לבית שער, והוא הנקרא 'בי הרזקי', חייב האדם לעשות שתי מזוזות – אחת בכניסה לבית מן בית השער, והשנייה בכניסה לבית השער מן החצר. מתוך דברי הגמרא ניתן להסיק שכל מבנה המהווה כניסה לבית או לחצר, חייב במזוזה.

כך גם עולה מדברי הגמרא במסכת סוכה:

שתי סוכות של יוצרים זו לפניו מזו, הפנימית אינה סוכה, וחיבת במזוזה,
והחיצונה סוכה, ופטורה מן המזוזה. ואמאי? תהוי חיצונה כבית שער
הפנימית, ותתחייב במזוזה! משום דלא קביע.

(סוכה ח, ב)

מדברי הגמרא עולה בבירור שאילו סוכת היוצרים החיצונית הייתה קבועה, ניתן היה לדרוך אותה כבית שער ולחייב אותה במזוזה.

1. מרש"י ניתן ללמוד שבית שער הוא מבנה הסמוך לכניסה ולא לפני הכניסה, אך נראה מהמקורות בהמשך שמדובר במבנה שדרכו מגיעים אל הבית ואל החצר. כך ניתן גם להוכיח מרש"י עצמו במקומות אחרים: "כבית שער לעבור דרך עליו לאמצעי" (עירובין עה, ב ד"ה זה), "בית קטן לפני שער החצר, והכל עושין אותו קפנדריא" (יומא יא, ב ד"ה בית), "בית קטן שלפני שער החצר או מבפנים או מבחוץ, ושומר הפתח יושב שם" (סוכה ג, ב ד"ה אלא). כפי שעולה מהמקורות, בית שער יכול להיות פתוח לחצר לבית וגם להיות ממוקם גם בצדי השער בלי יכולת מעבר דרכו. מאחר ונרצה לבחון את המעבר דרך בית השער, נבחר לבחון בתי שער שעוברים דרכם, לעומת בית השער שהציג רש"י בפירושו.

אולם, בגמרא במסכת יומא נכתב בפירוש שבית שער פטור ממזוזה, שכן אינו מיוחד למקום מגורים:

יכול שאני מרבה אף בית שער אכסדרה ומרפסת – תלמוד לומר בית, מה בית מיוחד לדירה – **יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה.**

(יומא יא, א)

התוספות (שם, ד"ה יכול) עמדו על סתירה זו ותירצו שלושה תירוצים:

א. מצד הדין, מדאורייתא, בית שער פטור ממזוזה, אולם חכמים תיקנו שהוא חייב. הגמרות במסכת מנחות ובסוכה עוסקות בדין מדרבנן, והגמרא במסכת יומא עוסקת בעיקר הדין, מהתורה.

ב. יש הבדל בין בית שער של אכסדרה או מרפסת לבין בית שער של בית קבוע. בבית שער של אכסדרה או מרפסת אין חיוב במזוזה כיוון שמצד הדין גם המרפסת והאכסדרה אינם חייבים, אך בבית שער של בית קבוע יש חיוב במזוזה כהמשך החיוב של הבית.

ג. יש הבדל בין בית שער שפתוח לבית לסתם בתי שער (זהו גם תירוצו של הרי"ף לסתירה זו (הלכות מזוזה ד, ב)). בית שער שפתוח לבית מחויב במזוזה, לעומת בית שער העומד בפני עצמו שאינו חייב במזוזה.

הרמב"ם פסק:

בית שער אכסדרה ומרפסת והגינה והדיר פטורין מן המזוזה מפני שאינם עשויין לדירה, אם היו בתים החייבין במזוזה פתוחין למקומות אלו חייבין במזוזה.

(רמב"ם תפילין ומזוזה וספר תורה ו, ז)

כלומר, הרמב"ם נקט כתירוץ השלישי, שהוא שיטת הרי"ף ליישוב הסוגיות, שבית שער מחויב במזוזה רק כאשר הוא פונה אל תוך בית. הרמב"ם מלמד אותנו דין נוסף לגבי שערים:

לפיכך אחד שערי חצרות ואחד שערי מבואות ואחד שערי מדינות ועיירות הכל חייבים במזוזה שהרי הבתים החייבין במזוזה פתוחין לתוכן, אפילו עשרה בתים זה פתוח לזה וזה פתוח לזה הואיל והפנימי חייב במזוזה כולן חייבין.

הרמב"ם מסביר שמאחר ושער מחויב במקרה בו הוא פונה אל תוך בית, גם כאשר מדובר במספר שערים שצריך לעבור בהם כדי להגיע אל הבית, כולם חייבים במזוזה.

השולחן ערוך פסק:

מרפסת, שהיא דרך לעלות בה לעליות, ובית שער והגינה, פטורים. ואם בית פתוח לאחד מאלו, חייבים. ויש אומרים שבית שער חייב אפילו אין בית פתוח לו (טור והפוסקים בשם ר"י).

(שולחן ערוך יורה דעה רפו, ז)

ניתן לראות שהדעה הראשונה היא דעת הרי"ף והרמב"ם, שבית שער מחויב רק כאשר הוא פונה אל תוך בית, והדעה השנייה היא דעת התוספות, שבית שער לעצמו מחויב בלי קשר לשאלה האם הוא פונה אל תוך בית. בחידוד ההבדל בין שתי הדעות, דעת בעלי התוספות היא שבית שער יכול לחייב מצד עצמו במזוזה, כיוון שיש לו משמעות עצמית של מקום דיור. לעומת זאת, הרי"ף והרמב"ם סוברים שבית שער לא יכול לחייב מצד עצמו, אלא בגלל היותו ממשיך לפתח הבית אליו הוא פונה. הבית יוסף (שם) כתב שלעניין הלכה אנו פוסקים כדעה הראשונה, אך נכון גם לחוש לדעה השנייה.

שאלה גדולה שדנו בה האחרונים היא האם בית שער מחויב במזוזה רק כאשר הוא בגודל ד' על ד' אמות, או גם ללא תנאי זה. החמודי דניאל² מחדש שבית שער יתחייב במזוזה אין צורך שהוא יהיה בגודל ד' על ד':

נראה דוקא בית דירה צריך דוקא שיהא ד"א על ד"א אבל בית שער ומרפסת וגינה אפי' לית בהו ד' על ד' חייבין.

(חמודי דניאל, מובא בפתחי תשובה רפו, יא)

החמודי דניאל ביסס את טענתו על פי דברי הראשונים. המקור הראשון הוא דבריו של הרמב"ם שכתב "בית שער [...] פטורין מן המזוזה מפני שאינם עשויין לדירה, אם היו בתים החייבין במזוזה פתוחין למקומות אלו חייבין במזוזה" (ו, ז). הרמב"ם מסביר שעל אף שבית שער אינם חייבים מצד עצמם כיוון שאינם ראויים לבית דירה, מאחר והם פונים אל תוך בית הם חייבים במזוזה. פשט דברי הרמב"ם מורה שבית שער אינם ראויים לדירה מאחר והם רק מעבר ולא עשויים לשם דירה. אך החמודי דניאל מרחיב את דברי הרמב"ם, ומסביר שלעומת בית דירה שמחויב במזוזה רק אם יש בו ד' על ד', אם בית שער פתוח לבית כזה הוא מחויב ללא דיון בגודלו. נראה להסביר שמתייחסים לבית שער הפתוח לבית כהמשך של הבית, ואם הבית חייב במזוזה כך גם בית השער, למרות שמצד עצמו הוא פטור ממזוזה.

2. הרב דניאל מהורדנה (רוסיה בלארוס) היה תלמיד חכם חשוב בשנות המאה ה-18 המאוחרות. הרב דניאל בעיקר התפרסם בזכות ספרו 'חמודי דניאל' על יורה דעה. לפי עדויות מסוימות, הרב דניאל כתב אלפי עמודים של חידושי תורה בכתב יד, אך רובם לא הגיעו לדפוס ונשרפו.

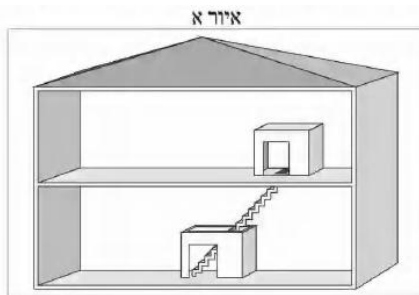
החמודי דניאל מבסס את דבריו גם על פי הסבר הרא"ש בנוגע לחיוב מזוזה בחצר. הרא"ש (הלכות קטנות מזוזה יא) כותב שהכניסה אל החצר חייבת במזוזה למרות שאין לה תקרה כיוון ש"דרכו להיות כך". זאת לעומת בית, שאם אין לו תקרה הוא לא חייב כיוון ש"בית אינו ראוי לבית דירה כשאינו מקורה". אם כן, מסביר החמודי דניאל על בסיס נימוק הרא"ש, כיוון שגם בית שער דרכו להיות פחות מד' על ד', לכן הוא יתחייב במזוזה בכל מקרה. החמודי דניאל מתבסס על עוד ראשונים, כגון הריטב"א בסוכה (ג, ב ד"ה והא), וכן הרשב"א והר"ן בבבא בתרא (סא, א ד"ה השתא).

ג. סוגיית 'בית לול'

סוגיה נוספת שמהווה אבן דרך בפסיקה שמובאת בהמשך, היא סוגיית בית לול. הגמרא במנחות דנה במקרה הבא:

איתמר: לול פתוח מן הבית לעלייה, אמר רב הונא: אם יש לו פתח אחד – חייב במזוזה אחת, אם יש לו ב' פתחין – חייב שתי מזוזות.

(מנחות לד, א)

רש"י (ד"ה לול) מסביר שמדובר בבית שיש בו שתי קומות, וביניהן מדרגות. בעל קומת הקרקע קבע חדר מסביב לדרגות כדי שבעל העלייה לא יוכל לרדת אל ביתו בלי רשותו, וכן בעל העלייה קבע חדר בעלייה כדי למנוע מבעל הבית שלמטה לעלות אליו בלי רשותו. הגמרא מסבירה שעל כל חדר כזה צריך לשים מזוזה. התוספות רי"ד (שם)

מסביר שיש חיוב מזוזה רק מאחר ויש חדרים מסביב לסולם – "אבל אם לא היו שם מחיצות אלא היה יורד מן העלייה דרך הארובה בסולם, אינה צריכה מזוזה".

יש להבין מדוע חדרים אלו חייבים במזוזה. לכאורה, אפשר לומר שהגמרא למדה זאת מדין בית שער שראינו לעיל. אולם, אם הגמרא למדה זאת מדין בית שער, צריך לשאול מה החידוש בסוגיה. ניתן להציע שהגמרא רצתה לחדש שגם אם מדובר בבית שער, למרות שהחדר הוא פחות מד' על ד' אמות, בכל זאת הוא חייב במזוזה³. מעבר לכך, ניתן להציע שהגמרא מחדשת שגם כאשר יש בית שער שמוביל לבית שער אחר יש לקבוע מזוזה בכל אחד מבתי השער הללו. אם נחدد יותר, בשונה מבית שער רגיל שנועד 'לעטוף' את הבית, כאן מטרת בית השער היא 'לעטוף' את המדרגות, כך שאין לו קשר ישיר לבית, והייתה

3. כך הציעו האחרונים לאור דברי הכסף משנה. לשון הרמב"ם (מזוזה ו, י) היא "פתח קטן שבין בית לעליה", והכסף משנה מסביר שמקורו מהסוגיה שלנו. אם כך, מבין הרמב"ם שהחידוש בדין לול הוא שמדובר בפתח קטן שלכאורה בלי הסוגיה לא היה מתחייב במזוזה.

סברה שבית שער כזה באמת לא יתחייב במזווה. הסבר נוסף שניתן להציע הוא שהיה מקום לומר שרק החדר הנמצא בקומת הקרקע יתחייב במזווה, כיוון שהוא מהווה כניסה לבית, אך החדר שנמצא בעלייה אינו יתחייב במזווה, כי אינו מהווה כניסה לבית. מחדשת הגמרא שגם בחדר זה יש לשים מזווה⁴.

ד. השוואת המעלית לסוגיות

לכאורה, סוגיית 'בית שער' יכולה להוות בסיס חשוב בשאלה האם מעלית חייבת במזווה. ניתן להציע שפתחי המעלית הנמצאים בכל קומה יתחייבו במזווה מדין בית שער⁵. הגמרא קבעה שכאשר יש פתח המוביל אל הבית, הפתח יהיה חייב במזווה. אם כך, כדי להגיע אל ביתו, אדם נצרך לעבור בפתחים הקבועים הנמצאים בכל קומה, ויהיה ניתן להתייחס לפתחים אלו כבתי שער החייבים במזווה. כדי לקיים את התנאים הללו, צריך לדון בנפרד בשאלה האם פתח המעלית מהווה פתח 'הלכתי' מספיק כדי לחייבו במזווה, ומעבר לכך יש לדון האם נכון להתייחס לכניסה ויציאה של הנוסעים במעלית, כבעלת זיקה לבית שאליו מובילה המעלית.

סוגיית 'בית לול', דומה מאוד למקרה של מעלית בימינו. בסוגיה זו יש אמצעי מעבר בין קומות (מדרגות), שהפתח החיצוני המאפשר כניסה אל מעבר זה, מתחייב במזווה. בדומה לכך, כיוון שגם המעלית מהווה מעבר בין הקומות, ניתן יהיה לדמות אותה ללול, ולקבוע שהפתח הקבוע הנמצא בכל קומה, יתחייב במזווה. הגר"ש וואזנר (מבית הלוי, תשרי תשנ"ג, קסט) והגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ב, תקמז) השוו גם הם בין סוגיית הלול למעלית ועקב כך פסקו שיש חיוב מזווה במעלית⁶.

4. מפתיע לגלות שאין הרבה התייחסות לדין זה בדברי הראשונים והאחרונים. האחרונים שדנו במקרה זה הציעו מה החידוש של הסוגיה, אך לכאורה כולם נוגעים לדין בית שער ולא לדין לול. אפשר להציע לקרוא את הגמרא כך שבאמת דין לול זה פיתוח של דין בית שער, ולכן מאוד הגיוני שבסך הכל מדובר באותו הדיון ובאותם הסברות. בכל מקרה נראה מדברי הגמרא שהחידוש הוא העובדה שקובעים דווקא שתי מזוזות. שני התירושים האחרונים שהבאנו מתיישבים עם כיוון זה.

5. הדיון עתה נסוב סביב פתחים אלו, בהמשך נדון על תא המעלית עצמו.

6. אם אנחנו דנים את המקרה של לול כבית שער, כפי שהצגנו לעיל, נצטרך לחייב במזווה כמו כל בית שער. את ההשלכה של בית שער על מעלית נראה בסעיף הבא. מעניין לראות שכן יש ראשונים בודדים שמסבירים איפה לקבוע את המזווה במקרה של לול. ר' יהונתן מלוניל והנימוקי יוסף (ד"ה לול) קבעו שיש לשים את המזווה על פי היכר ציר:

"כשאין לה אלא פתח א' אינו צריך אלא מזווה אחת דאזלינן אחר היכר ציר וכשיש לה ב' פתחים צריך שתי מזוזות בכל פתח ופתח באותו צד שהציר סובב בו".

כעת נשאר לשאול היכן נמצא הציר של פתח המעלית. במעליות הישנות כאשר הפתח הוא בעצם דלת, והדלת נפתחת לרוב לכיוון הנכנס, ברור שיש לקבוע את המזווה בצד שהציר סובב בו. הקושי נובע מכך שכיום לרוב המעליות אין דלת של ממש אלא קיר שנפתח ונסגר, וממילא אין ציר שעליו אפשר לדון. ניתן בהחלט להציע שהיכר הציר הוא רק אמצעי לאפיין את כיוון הכניסה והיציאה מהמעלית,

הפוסקים הציעו לדחות את ההשוואה משתי סיבות עיקריות:

א. בלול מדובר באמצעי מעבר קבוע (מדרגות) ואילו המעלית מהווה אמצעי מעבר בלתי קבוע. הרב אשר וייס (שו"ת מנחת אשר א, נו) מתייחס לסוגיית לול וכותב שלא יעלה על הדעת שמעלית תתחייב במזוזה: "כיוון שהמעלית דומה לכלי רכב [...] ומעולם לא שמענו שצריך מזוזה בפתחי הרכבות והאוטובוסים והמכוניות". כך דייק גם הגרש"ז אורבך (שו"ת מנחת שלמה תניינא ק) שכל החיוב של בית לול הוא רק באמצעי מעבר קבוע: "ואינו קבוע כסולם לעלייה [...] רק רואים את המעלית שעוברת על ידי חשמל כסוס שנושא תיבה זו והסוס צמוד ועומד לרשותו".

אולם, לענ"ד הפוסקים התייחסו בהשוואת סוגיית לול למעלית, רק לגבי המעלית עצמה ולא לגבי המערכת הכוללת של המעלית. כפי שראינו בתוספות רי"ד, הדיון בלול הוא סביב המחיצות העוטפות את המעבר וכלל לא באמצעי המעבר עצמו. אם כך, נראה שאין לדחות מסיבה זו את השוואה לבית לול, כיוון שאין אנו דנים בחיוב מזוזה במעלית עצמה אלא בכניסה אל המעלית. במילים אחרות, הפוסקים התייחסו לתא המעלית ולכן קבעו שהוא איננו קבוע, אך הדיון בבית לול הוא על כלל המערכת, שיציבה וקבועה במקום.

ב. בהסתכלות רחבה על המערכת של בית לול, נוכל להגיד שמדובר במדרגות שנכנסות אל תוך חדר (דהיינו המחיצות שעוטפות את הכניסה והיציאה). המעבר בבית לול נעשה בין חדרים, ולכן בית לול מחויב במזוזה. כעת יש לדון האם מעלית נעה בין חדרים. ישנן מעליות שאינן נעות בתוך פיר כלל⁷, ואם כך, ברור שאי אפשר לומר שהן נכנסות לתוך חדר. אך אפשר להתלבט לגבי מעלית שנעה בתוך פיר: האם הפיר מורכב ממספר חדרים המונחים אחד על גבי השני, וכל פעם שהמעלית נעצרת היא בעצם נכנסת אל תוך חדר שנמצא בתוך הפיר? או שצריך להתייחס אל הפיר כיחידה אחת, ולא מדובר בכלל על חדרים נפרדים שאליהם נכנסת המעלית?

יהיה אפשר להתייחס אל פיר כחדרים בנויים אחד על גבי השני, רק אם יבנו את הפיר שלב אחרי שלב כחדרים. אך מתוך בירור מעמיק במציאות עולם הבנייה והאדריכלות, הפיר הינה יחידה אחת. כאשר בונים בניין, תחילה בונים את היסודות, ולאחר מכן יוצקים ביציקה אחת את כל פיר המעלית. גם אם לא נבחן את המעלית כפי שהיא נבנתה, כיוון שרוב העולם לא מתייחס לפיר כחדרים אחד על גבי השני (שהמעלית עוברת ביניהם), לא נכון לקבוע כך את הגדרים ההלכתיים. אם כך, כיוון שהמעלית

ואם כך משמעות דברי הראשונים הללו עדיין תוכל להתיישש במעלית של היום. כמובן שלהלכה לא ניתן לקחת דברי מיעוט ולקבוע כלל על פיהם.

7. ניתן למצוא מעליות מסוג זה בבתי מלון ובמשרדי עבודה.

לא נכנסת בתוך חדרים, לא ניתן להשוות את מערכת בית לול למעלית וממילא לא נחייב מעלית במזווה.

כעת נדון בשלושה דיונים שעל פיהם נוכל להכריע בשאלה האם לקבוע בפתחי המעלית מזווה:

- א. האם פתחי המעלית שבכל קומה מהווים פתח הלכתי החייב במזווה? ובניסוח אחר, האם דלת שנסתמת כקיר כאשר היא איננה פתוחה נחשבת כדלת שמתחייבת במזווה?
- ב. האם נכון להתייחס ליציאת המעלית בכל קומה כבית שער החייב במזווה?
- ג. האם נכון להתייחס לכניסה אל המעלית בקומת הקרקע כבית שער החייב במזווה?

ה. דינים במעלית

ה.1. האם יש פתח למעלית?

יש לדון כיצד להתייחס לפתחי המעלית הנמצאים בכל קומה. האם ניתן לומר שהינם מהווים פתח הלכתי רגיל המחייב מזווה, או שמא אפשר לטעון שכאשר המעלית לא מגיעה לקומה, הפתחים הנמצאים בכל קומה הופכים להיות כעין 'קיר' (שכן אין אפשרות לפותחם כלל ולעבור בהם) וממילא אין לחייב בהם מזווה?

בפוסקים מובאת סברה שכאשר המעלית לא נמצאת בפתחי הקומות, לא ניתן להתייחס לדלתות כאל פתחים, שכן "בשעת עלייתה וירידתה אין לה שום פתח" (להורות נתן ג, עג). אולם, מתוך עיון מעמיק בפעולת המנגנון של דלתות אלו, יש להעיר שכאשר המעלית לא נמצאת בפתחי הקומות, פתחים אלו נעולים עם וו או עם מגנט לקיר של הפיר, וכאשר המעלית מגיעה לקומה המיועדת, על גוף המעלית עצמה ישנם בליטות מסוימות שמרימות את הוו או מסירות את המגנט ובכך הדלת יכולה להיפתח. נראה להסביר בעקבות הבנת המנגנון שלא ניתן להתייחס אל הדלתות הסגורות כ'קיר' אלא כדלת נעולה, ורק כאשר המעלית מגיעה אל הפתח, הדלתות יכולות להיפתח. עיקר המטרה של מנגנון זה הוא להוות נעילת בטיחות, אבל אין הדלת נחסמת לגמרי. ניתן להוסיף שכאשר אדם מחכה למעלית הוא מביין שמדובר בפתח שעומד להיפתח, ולא כעין קיר שלא ניתן לעבור בו כלל. ועל כן, מאחר ויש פה פתח הלכתי רגיל, וכן צורת הפתח דהיינו, שתי מזוזות ומשקוף, ניתן להתייחס אליו כפתח של בית שער.

ה.2. יציאה מהמעלית

בקומות שאינן קומת הקרקע, אדם יוצא מהמעלית אל תוך מבואה שמובילה אל ביתו. בשונה מקומת הקרקע שבה כדי להגיע אל ביתו האדם נכנס למעלית, בקומת ביתו האדם יוצא מהמעלית. היציאה מהמעלית עוברת דרך פתח המעלית ונכנסת לתוך חדר המבואה שמוביל אל הבית, דהיינו בית שער. אם כך, נרצה להציע לקבוע את המזווה בצד ימין של

היוצא מן המעלית וכפי שפסק בשו"ת להורות נתן: "ובמקומות היציאה מן המעלית שבכל הקומות, חייב לקבוע מזוזה מימין הנכנס לחדר שלפני המעלית, דהוי דרך כניסה מעלייתא".

הגר"א וייס חולק וסובר שלמרות שניתן לקבוע שיש פה בית שער בעיניים הלכתיות, במציאות לא נכון להגדיר זאת כך. בית השער הנ"ל מתבסס על כך שאנחנו מחברים את הפתח של המעלית עם המבואה שאליה אנו יוצאים, אולם מבחינת מציאותית אנשים לא רואים את הפתח כפתחה של המבואה אלא כפתחה של המעלית: "דבפי כל פתח זה אינו אלא פתח המעלית ולא פתחו של חדר המדרגות"⁸. נראה שניתן לדון את פתח המעלית בשתי דרכים, דרך אחת מחייבת במזוזה ודרך שנייה פוטרת.

לענ"ד, טענתו של הגר"א וייס צודקת, שכן בדיוק מקרים אלו אנו צריכים לבחון בעין מציאותית. במקרים שאפשר להתלבט האם יש פה בית שער הלכתי או לא – נכון להכריע בעיניים מציאותיות. כלומר, שאלה זו ביסודה נוגעת לדיון איך מגדירים את ההלכה, ולכן ברור שצריך ללכת על פי המציאות שאנו רואים⁹. וכיוון שבעיניים מציאותיות רוב האנשים אינם מתייחסים לפתחים שבכל קומה כפתח של המבואה, אלא פתח של המעלית, לכן לא נקבע מזוזה ביציאה מהמעלית¹⁰.

ה.3. תא המעלית

כעת נדון האם יש לחייב את המעלית במזוזה מכוח זה שהיא יכולה להיחשב כחדר בבית השולחן ערוך (יורה דעה רפו, יא) פוסק: "סוכת חג חג והבית שבספינה והחנויות שבשוקים, פטורים". מקור הדברים מהרמב"ם (מזוזה ו, ט): "סוכת חג חג ובית שבספינה פטורין מן המזוזה, לפי שאינן עשויין לדירת קבע". הרמב"ם פסק שסוכה וספינה פטורים ממזוזה מאחר והם אינם עשויים לדירת קבע.

האחרונים ניסו להתחקות אחר מקורו של הרמב"ם, מהיכן הוא למד שספינה פטורה ממזוזה. הב"ח (יורה דעה רפו, יא) כתב "ומצאתי כתוב דתוספתא היא", אם כך נצטרך למצוא

8. ייתכן שהגר"א וייס יסכים במקרה בו המעלית נפתחת ישירות לתוך הבית, לחייב ביציאה מהמעלית אל תוך הבית, מאחר והאנשים כן תופסים שהם נכנסים לתוך הבית ולא יוצאים מהמעלית.

9. ישנן שאלות בהן יש להתלבט האם היחס של ההלכה לדבר מסוים שווה ליחס של המציאות אליו. אך פה, השאלה בצורה הכי פשוטה היא איך להגדיר משהו, וביסודה היא תלויה במציאות. כל ההגדרה של בית שער מחייב את השאלה לאן אני נכנס, שאלה שמאוד נוגעת למציאות.

10. נעיר ששאלה מעין זו פגשנו גם כאשר דנו בסוגיית בית לול. התלבטנו האם נכון להגדיר את הפיר כחדרים שעוטפים את המעלית או כיציקה אחת. גם שם לבסוף הכרענו על פי המציאות שבני אדם רואים. ניתן לראות שהפסיקה במאמר זה נעשית בצורה עקבית, ואנחנו בוחרים ללכת על פי העיניים המציאותיות ולא רק על פי העיניים ההלכתיות. נראה זאת גם בהמשך בשאלה האם נכון לקבוע מזוזה על תא המעלית.

את התוספתא כדי לגלות מה מקורו של הרמב"ם. בנוסח ישן של הב"ח¹¹ נוסף על דבריו "ובתוספתא שלפנינו ליתא", אולם מובא במרכבת המשנה (מזווה ו, ט) שאולי הב"ח התכוון לתוספתא בנגעים "הבית שבספינה אין מטמא בנגעים". לפי התוספתא בית שעל הספינה לא מטמא בנגעים, כנראה מתוך ההגדרה ההלכתית שבית שעל ספינה אינו נכלל בהגדרת בית. אם כך, כנראה שספינה כזו גם לא תתחייב במזווה, שהרי צריך לקבוע מזווה דווקא על פתח הבית.

לולא דברי הב"ח היה ניתן להציע שמקור דברי הרמב"ם נלמד מהגמרא ביומא (י, ב). באר הגולה (יורה דעה רפו, יט) מסביר שהרמב"ם הכריע במחלוקת בגמרא ביומא בין רבנן לרבי יהודה האם סוכה היא דירת קבע המתחייבת במזווה. לפי רבי יהודה "סוכה דירת קבע בעינן ומחייבא במזווה". ולפי דברי רבנן "סוכה דירת ארעי בעינן ולא מחייבא במזווה", והרמב"ם פסק את דברי רבנן. אם כך, יוצא שלפי רבנן כל דירה שאינה דירת קבע אינה חייבת במזווה, וממילא בפשטות גם ספינות שאינן דירת קבע יהיו פטורות ממזווה. ניתן להציע שהרמב"ם השתמש הן בגמרא ביומא והן בתוספתא בנגעים, כדי לקבוע שגם סוכה וגם הבית שבספינה פטורים ממזווה.

חשוב לציין שהגמרא בעירובין (נה, ב) מסבירה שספינה לא יכולה להוות בית שממשיך את העיבור של העיר: "בית שבספינה – אין אלו מתעברין עמה". הבית שבספינה אינו יכול להוות ממשיך לעיבורה של עיר כיוון שהוא אינו קבוע, וכך כותב רש"י (ד"ה בית שבספינה): "לא קביע ליה דוכתא, פעמים שהוא בתוך שבעים לעיר, פעמים שאינו". בפירושו של רבינו חננאל בן שמואל, מחותנו של הרמב"ם, נכתב על הגמרא: "פירש אדונינו האיי [...] יש להם בתים בספינות לתגרים בעת שילכו בספינה לקנות סחורה או למכור". לפי דברי רב האיי, בית שבספינה אינו מוגדר כבית לעניין עירובין משום שבימי העגינה אינו מיועד למגורים, אלא רק בעת המעבר ממקום למקום וזהו בית ארעי. יכול להיות שדברי רב האיי מהווים מקור לדברי הרמב"ם שספינה אינה חייבת במזווה, כיוון שהיא אינה מוגדרת כדירת קבע. הרב גדי מכטה, מרבני הישיבה¹², הסביר שלפי זה בית בספינה שכן עשוי למגורים תמידיים (כמו חדרי המלחים) כן יהיו חייבים במזווה גם לדעת הרמב"ם.

מהלך דומה ניתן למצוא בדברי ערוך השולחן (יורה דעה רפו, כז) וחובת הדר (ד הערה יג). שניהם מסבירים שהסיבה שלפי הרמב"ם ספינה אינה מתחייבת במזווה היא שמאחר והספינה מעבירה אנשים ממקום למקום היא אינה מהווה בית דירה. הם מסבירים שכיום, בספינות שבהם המלחים גרים באופן קבוע, החדרים שלהם כן יתחייבו במזווה. בלשונו

11. עיין בספר בירור הלכה (הרב יחיאל זילבר) שכתב שבדפוסים ישנים של הב"ח יש הגהה שאין לפנינו את נוסח התוספתא.

12. נרצה להודות לרב גדי על כך שהאיר את עינינו לנקודה זו.

של ערוך השולחן "בספינות שלנו שיש בהם בתים קבועים [...] חייבת במזווה שהרי היא דירה קבועה".

מתוך המקורות ראינו שניתן להגדיר חדר – אם הוא קבוע או ארעי, על פי שלושה פרמטרים: מטרת החדר, החומר ממנו החדר עשוי וקביעות החדר – האם הוא זז מקום למקום. נדון בכל שלושת הנקודות הללו בנוגע לחיוב מזווה במעלית לאור הדברים לעיל¹³.

הפרמטר הראשון שנרצה לגעת בו, הוא **מטרת החדר**. לעיל הבאנו את דברי רב האי שהסביר שספינה אינה חייבת במזווה כיוון שהיא מעבירה את האדם ממקום למקום ואינה מהווה בית מגורים. מתוך כך הסקנו, שאם החדר שבספינה תחשב כחדר מגורים היא כן תחשב כחדר המחויב במזווה. כך גם ראינו בדברי ערוך השולחן וחובת הדר, שחדר שבספינה שמטרתה להיות חדר מגורים כן יתחייב במזווה. אולם במעלית ברור לכולם שלא נכון להחשיבו כחדר מגורים, אלא רק כחדר שמעביר אנשים ממקום למקום. אם כך, לפי פרמטר זה, לא נכון לחייב את תא המעלית במזווה.

הפרמטר השני שצריך לדון בו, הוא **חומר המעלית**. האחרונים הציעו שמדד משמעותי לקביעה האם חדר הוא ארעי, הוא רמת קביעות החומרים מהם עשוי החדר. אם הסוכה או הספינה עשויה מחומרים עמידים, היא תהיה מוגדרת כבית קבע לכל דבר ותתחייב במזווה. כך מסבירים ערוך השולחן וחובת הדר (שם), ובלשונו של חובת הדר: "ופשוט דכל זה בבתיים שבספינה שבימינו שהם חזקים וראויים לעמוד אפילו ברוח שאינה מצויה בים". אם כך, כיוון שהמעלית עשויה מחומרים יציבים ועמידים, גם היא תהיה חייבת במזווה. כך מסביר הדעת קדושים (רפו, א) שכל חדר שעומד ברוח מצויה חייב במזווה "כל שגוף המחיצות יכולין לעמוד ברוח מצוי, י"ל דחייב". בעקבות דבריו, המנחת יצחק (ד, צג) רוצה לחייב מעלית במזווה. לפי פרמטר זה, תא המעלית כן יתחייב במזווה.

הפרמטר השלישי הנוגע להגדרת חדר ארעי, הוא **קביעות החדר** – האם החדר קבוע במקומו או נע. באופן בסיסי, חדר קבוע הוא חדר שלא נע ממקום למקום. במעלית אפשר להתלבט האם מדובר בחדר קבוע או לא. מצד אחד, ענינו רואות שתא המעלית שעליו אנחנו מתלבטים נע ואינו קבוע במקומו, וכמו שאין לנו מחשבה לקבוע את המזווה על רכבל כך לא אמור להיות לנו מחשבה לקבוע על תא המעלית. על כך הגר"א וייס התנסח בצורה יפה "מעולם לא שמענו שצריך מזווה בפתחי הרכבות והאוטובוסים והמכונית".

13. חשוב להדגיש שבכל תא מעלית יש צורת הפתח. לתא המעלית יש דלת משל עצמה שמתחברת לדלתות הפיר כאשר היא מגיעה לקומה הרלוונטית. בעצם מדובר בשתי דלתות, שמתחברות בעזרת וו כמו שהסברנו בדיון לגבי צורת הפתח של הפיר. וכיוון שיש על תא המעלית דלת ובפתחה יש צורת הפתח, מאוד רלוונטי לשאול האם נכון לקבוע בתא המעלית מזווה.

מצד שני, אפשר להציע שלמרות שתא המעלית זו במקומו, אפשר להסתכל עליו כדבר קבוע. זאת מכיוון שתא המעלית נמצא בתוך מערכת קבועה – פיר המעלית. כיוון שפיר המעלית קבוע, אפשר להתייחס לתא המעלית כחלק ממערכת שלא זזה ממקומו. האחרונים ניסחו את הנקודה הזאת בצורה אחרת, שהקביעות של המעלית היא העובדה שהתא עולה ויורד. דהיינו, בשונה מרכב שנע ונד לכל מקום, המעלית נוצרה כדי לעלות ולרדת במסלול קבוע. כלומר, החדר עצמו עשוי להעביר אנשים ממקום למקום, וזה בעצם תפקידה הקבוע של המעלית. כך הסבירו התשובות והנהגות, להורות נתן, והמנחת יצחק. ובלשונו של הרב אוריבך: "ומכיון שבזמננו כך רגילים ליכנס ולצאת מהבית" (שו"ת מנחת שלמה תניינא ק).

ניתן לדחות הצעה זו כיוון שהיא מתמקדת בכלל המערכת (הפיר והתא) ולא רק בתא עצמו. אם אנחנו בוחנים רק את התא כנראה שלא נקבע עליו מזווה מאחר והוא נע וזז. אך אם נסתכל על כלל המערכת, המערכת היא קבועה ומטרתה אחת, להזיז אנשים ממקום למקום, ולכן נקבע עליה מזווה. כיוון שכרגע אנחנו מציעים לקבוע את המזווה על תא המעלית, ולא על כלל המערכת, לא שייך להציע להסתכל על התא כדבר קבוע, וממילא אין לקבוע מזווה.

לענ"ד יש להכריע כסברה הראשונה, האומרת שיש לבחון את החדר שעליו אנו רוצים לקבוע בו מזווה, על פי מטרתו. נקטנו כך, משום שבעינינו מציאותיות מטרת הדבר היא זו שקובעת מה מגדיר אותה. כיוון שאין מטרת החדר למגורים אלא להעביר אנשים ממקום למקום, רוב העולם לא מתייחס אל החדר הזה כדבר קבוע, לכן אין לקבוע מזווה על תא המעלית.

ה.4. כניסה למעלית

בחלק זה נרצה לדון בשאלה האם שייך לקבוע מזווה בקומת הקרקע, בכניסה אל המעלית. כאשר אדם נכנס למעלית ועולה אל ביתו, הוא עובר בפתח המעלית ובמעלית עצמה, וזה דומה לדין של בית שער¹⁴. בחלק הקודם קבענו מהם הפרמטרים המגדירים חדר קבוע המתחייב במזווה. הדיון כעת עוסק במערכת הכללית של המעלית ולא בתא המעלית עצמה. מכיוון שאנו רוצים לחייב מדין בית שער, וכיוון שבית שער היא הדרך המובילה אל הבית, חשוב להסתכל על כלל המערכת. לעומת חדר המעלית שעומדת ולא מקרבת אותי אל הבית, כלל מערכת המעלית מהווה את הדרך אל הבית.

על כן, אם נבחן זאת על פי הפרמטר הראשון והוא מטרת החדר, כיוון שכל עניינה של מערכת זו היא להוות כניסה לביתו, ממילא הדבר נחשב כחלק מביתו, ומחשיב אותו כבית

14. כמו שהסברנו למעלה, הדיון הוא רק לגבי קומת הקרקע כיוון שבשאר הקומות הכניסה אל המעלית לא מובילה אל הבית אלא לחוץ. חילוק זה מופיע במפורש בדברי חובת הדר (פרק ה הערה כו).

מגורים. לפי הפרמטר השני, שהחדר צריך להיעשות מחומרים יציבים, מערכת זו בנויה על פי יציקות בטון וחומרים חזקים הגורמים לה לעמוד ברוח מצויה. ולפי הפרמטר האחרון, המצריך שלחדר תהיה קביעות, וכפי שהזכרנו לעיל, אם נבחן את כלל המערכת, המערכת היא קבועה ומטרתה אחת – להוות כניסה לבית על ידי העברת אנשים ממקום למקום, וזוהי קביעותה. לעומת תא המעלית שאיננה קבועה מצד עצמה משום שזוהי ממקום למקום, המערכת הכללית איננה זזה.

על כן, על פי כל הפרמטרים שהגדרנו, יש מקום לחייב מזוזה בכניסה למעלית בקומת הקרקע כדין בית שער.

ו. סיכום

ניסינו להתחקות אחר מקורו של חיוב מזוזה במעלית, ונחשפנו לסוגיית 'בית לול' וסוגיית 'בית שער'. בסוגיית 'בית לול' דנו על מחיצות המעלית. הגמרא קבעה שכאשר יש מעבר בין חדרים יש לקבוע מזוזה בכל אחד מהחדרים הללו. אולם כאשר בחנו את המעלית על פי המציאות, ראינו שלא שייך להשוות בין שני המקרים, שכן המעלית לא עוברת בין חדרים. בסוגיית 'בית שער' דנו בעיקר על פתחי המעלית הנמצאים בכל קומה, ועל תא המעלית עצמה. הגמרא קבעה שכל שער שאדם נכנס בו כדי להגיע אל ביתו חייב במזוזה, ומאחר והכניסה למעלית בקומת הקרקע הינה כבית שער, נראה לחייב. בקביעת פסיקות אלו נעזרנו רבות בדברי הפוסקים, ובעיקר השתדלנו לעגן את הדברים בסברותיהם.

על כן, למסקנה, לענ"ד יש לקבוע מזוזה בכניסה למעלית בקומת הקרקע בלבד, ולא על תא המעלית עצמה וביציאות ממנה בשאר הקומות. יהי רצון שנזכה לכוון לדין של אמת, ושיהיה לימודינו לשם שמים.